

THEOLOGISCHE UNIVERSITEIT VAN DE NEDERLANDSE
GEREFORMEERDE KERKEN TE UTRECHT

**Fremdwahrnehmung und Selbstwahrnehmung im Dialog:
Exegetische Untersuchungen der Völkersprüche über die Philister**
(met een samenvatting in het Nederlands/with a summary in English)

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE THEOLOGIE,
OP GEZAG VAN DE RECTOR DR. G. HARINCK,
ZO GOD WIL IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN
OP VRIJDAG 12 DECEMBER 2025
TE 15.00 UUR AAN DE THEOLOGISCHE UNIVERSITEIT,
PLOMPETORENGRACHT 3 TE UTRECHT

door

Christian Hilbrands

Geboren 16 januari 1996 te Schwäbisch Hall, Duitsland

Promotores: Prof. dr. G. Kwakkel
Prof. dr. H.G.L. Peels (Theologische Universiteit Apeldoorn)

Beoordelingscommissie: Prof. dr. J. Dekker
Prof. dr. K. Spronk (Protestantse Theologische Universiteit)
Prof. dr. A.L.H.M. van Wieringen (Tilburg University)
Prof. dr. C. Ziegert (Freie Theologische Hochschule Gießen)

Inhaltsverzeichnis

Vorwort VII

Abkürzungsverzeichnis XIII

1. Einleitung 1

- 1.1 Die Philister – Nachbarn, Fremde, Feinde 1
- 1.2 Hauptlinien der bisherigen Forschung 3
- 1.3 Soziologische Perspektiven zum Eigenen und Fremden 8
- 1.4 Ergänzungen zur Forschungsfrage und methodisches Vorgehen 10
  - 1.4.1 Ergänzungen zur Forschungsfrage 10
  - 1.4.2 Methodisches Vorgehen 11
- 1.5 Aufbau der Untersuchung 15

2. Die Philister in der Hebräischen Bibel 17

- 2.1 Termini für die Philister 17
- 2.2 Die Herkunft der Philister 19
  - 2.2.1 Auszug aus Kaftor 19
  - 2.2.2 Die Völkertafel und die Kasluhiter 20
  - 2.2.3 Die Philister als Kanaaniter in Jos 13,2–3? 23
  - 2.2.4 Fazit 24
- 2.3 Geografische Verbreitung 24
- 2.4 Die erzählte Geschichte Israels mit den Philistern 25
  - 2.4.1 Antizipation der späteren Konflikte bei den Erzählern 26
  - 2.4.2 Philister als Randfiguren im Pentateuch (Gen 10; Ex bis Dtn) 28
  - 2.4.3 Von der Randfigur zur Bedrohung in Kanaan (Jos bis Ri 10) 29
  - 2.4.4 Hauptphase der Konflikte von Simson bis David 32
  - 2.4.5 Philister als Feinde in der weiteren Königszeit 49
  - 2.4.6 Aschdoditer als Feinde der nachexilischen Gemeinschaft 50
- 2.5 Politik, Militär und Wirtschaft 50
- 2.6 Religion 56
- 2.7 Die Philister in den Psalmen und im prophetischen Korpus 59
- 2.8 Auswertung 63

3. Der Philister-Spruch in Am 1,6–8	67
3.1 Text	67
3.2 Abgrenzung und Struktur	68
3.2.1 Die פְּשָׁעִים der Völker	69
3.2.2 Der gestaffelte Zahlenspruch	72
3.2.3 Die Unwiderruflichkeit des Unheils	73
3.2.4 Der Feuerwurf	75
3.3 Kommentierung	76
3.4 Auswertung	79
4. Der Philister-Spruch in Jes 14,28–32	85
4.1 Text	85
4.2 Abgrenzung und Struktur	87
4.3 Kommentierung	88
A. Exkurs: Zum Verständnis von מִשָּׂא	90
B. Exkurs: Zu עֲנִיִּים und דְּלִים, אֲבִיוֹנִים	98
4.4 Auswertung	101
4.4.1 Der Kontext der Sprüche über Babylon und Assyrien	101
4.4.2 Heil oder Unheil für Juda	102
4.4.3 Intertextuelle Verbindungen innerhalb Jesajas	104
4.4.4 Die Funktion der Überschrift von 14,28	105
4.4.5 14,28–32 im Kontext des Philisterbildes Jesajas	106
4.4.6 Die Schuld der Völker und die Herrschaft Jahwes	107
5. Der Philister-Spruch in Zef 2,4–7	109
5.1 Text	109
5.2 Abgrenzung und Struktur	111
5.3 Kommentierung	114
5.4 Auswertung	120
6. Der Philister-Spruch in Jer 47	125
6.1 Übersetzung	125
6.2 Abgrenzung und Struktur	126
6.3 Kommentierung	128
C. Exkurs: צִפְּוֹן – Der Gottesberg und die Zionstheologie	130
6.4 Auswertung	143

7. Der Philister-Spruch in Ez 25,15–17	149
7.1 Text	149
7.2 Abgrenzung und Struktur	150
7.3 Kommentierung	151
7.4 Auswertung	153
7.4.1 Der Philister-Spruch im Kontext von Ez 25	153
7.4.2 Zur Trias und der theologischen Botschaft von Ez 25–32	156
8. Der Philister-Spruch in Sach 9,5–7	167
8.1 Text	167
8.2 Abgrenzung und Struktur	169
8.3 Kommentierung	170
8.4 Auswertung	176
8.4.1 Sach 9,5–7 im Lichte des Völkerspruchkomplexes	176
8.4.2 Sach 9,5–7 im innerbiblischen Dialog	178
8.4.3 Sach 9,1–8 als eschatologische Eröffnung von Sach 9–14	184
8.4.4 Die Trias von Jahwe, Israel und Philistää in Sach 9,5–7	186
9. Synthese: Die Philister, das fremde Nachbarvolk aus der Völkerwelt	191
9.1 Stil, Gestaltung und Intertextualität	192
9.1.1 Stil und Gestaltung	192
9.1.2 Intertextuelle Verbindungen	196
9.2 Erzählte Geschichte und zeitgenössisches Handeln	201
9.3 Theologische Botschaft	203
9.4 Unheil, Heil und das Rest-Motiv	205
9.5 Trias Jahwe – Israel – Philister	207
10. Theologischer Ertrag und Ausblick	215
Literaturverzeichnis	219
Stellenregister	255
Hebräische Bibel	255
Texte außerhalb der Hebräischen Bibel	267
Personenregister	268
Sachregister	269

Anhang	271
Titel der Promotion	271
Summary	271
Samenvatting	277
Angaben zum Autor	283

Anhang

Titel der Promotion

Fremdwahrnehmung und Selbstwahrnehmung im Dialog:
Exegetische Untersuchungen der Völkersprüche über die Philister

Perception of the Other and Self-Perception in Dialogue:
Exegetical Studies of the Oracles against the Nations concerning the Philistines

Perceptie van vreemden en zelfperceptie in dialoog:
Een exegetisch onderzoek van de volkenprofetieën over de Filistijnen

Summary

Chapter 1: Introduction

This dissertation examines the six oracles on the Philistines (Isa 14:28-32; Jer 47; Ez 25:15-17; Am 1:6-8; Zeph 2:4-7; Zech 9:5-7) in the prophetic books of the Hebrew Bible within the framework of a synchronic and literary-theological exegesis. The focus is on the question of how the relationship between YHWH, Israel and the Philistines is shaped in these oracles. For the first time, the study applies the triad YHWH - Israel - Philistines as an instrument of interpretation to oracles and poses the question: How do the oracles on the Philistines determine the triad YHWH - Israel - Philistines?

The introduction provides an introduction to the topic and research complex of the oracles of the nations (including historical research definitions) and reflects on sociological concepts (including foreignness, perception of others and self-perception). The analysis understands the triad as a polyphonic dialog: horizontally between Israel and the Philistines and vertically between YHWH and Israel as well as YHWH and the Philistines. The texts bear witness to YHWH's self-revelation about himself, Israel and the Philistines - and thus shape Israel's perception of itself and of others. Israel also understands itself through the external perception of the Philistines (sometimes even in the mirror of the other) and in the light of YHWH's self-revelation. YHWH is constitutive for the relationship structure and an active counterpart in the discourse of the texts. In addition, the research question is supplemented by further sub-questions (1.4.1), which focus on core literary and theological aspects of the oracles on the Philistines. They serve to analyze the triad YHWH - Israel - Philistines in a differentiated way and enable the precise determination of their function within the specific contexts. In addition, the methodological decisions are

justified (1.4.2), such as the approach of a synchronic and literary-theological analysis. At the end of the introduction, the structure of the study is outlined (1.5).

Chapter 2: The Philistines in the Hebrew Bible

The images of the Philistines in the Hebrew Bible have been comprehensively analyzed: The narrated history of Israel is intertwined with the Philistines for long stretches, and it is in the conflicts with the Philistines that the development of kingship is fought out. At times they are Israel's arch-enemy - as a military-political adversary and religious-cultural contrast figure. In other periods, they remain conflict-laden marginal figures without any formative influence. On the one hand, it is striking how strongly the external perception of the Philistines is characterized by representations of foreignness and mechanisms of demarcation. On the other hand, the Philistines are also used as a mirror for Israel's weaknesses, for example in the similar depiction of King Saul and the Philistines.

Overall, it is striking: Above all, the events of the main phase of the confrontations with the Philistines define the external perception by which other occurrences of the Philistines are characterized: In the period of Judges and Kings, they function as an indicator of Israel's relationship with YHWH: defeats reflect Israel's turning away, victories and rule over Philistia attest to its trust. This literary function and the significance attributed to the Philistines can explain why the Philistines appear in every complex of oracles comprising several nations.

Chapters 3 to 8: Textual analyses of the oracles on the Philistines

Each of these chapters turns to one of the six oracles on the Philistines: Am 1:6-8 (ch. 3), Isa 14:28-32 (ch. 4), Zeph 2:4-7 (ch. 5), Jer 47 (ch. 6), Ez 25:15-17 (ch. 7) and Zech 9:5-7 (ch. 8). This order is based on the literary and chronological self-positioning of the texts (see 1.5). The textual analyses follow a uniform structure: 1) textual criticism and translation ("*Text*"), 2) pericope delimitation and structural analysis ("*Abgrenzung und Struktur*"), 3) individual verse commentary ("*Kommentierung*") and 4) theological localization of the Philistine oracle in the context of both the complex of oracles concerning the nations and the respective prophetic book ("*Auswertung*"). In this last step, the triad of YHWH - Israel - Philistines and the individual sub-questions within the respective complex of oracles of the nations and the prophetic book are answered.

In the exegesis of the individual oracles on the Philistines, different theological messages become clear, among other things, which result essentially from the literary context of the respective complex of oracles concerning the nations: In Amos (chapter 3), for example, the Philistines (Am 1:6-8) fit into the world of nations, which is judged by YHWH because of their transgressions (1:3-2:3.4-5). The complex of judgments against the nations is aimed at the passage about Israel and functions, among other things, as a proof of guilt Israel' guilt (2:6-16; see 3.4).

Isa 14:28-32 (ch. 4) and Zeph 2:4-7 (ch. 5) announce great disaster for the Philistines. Indirectly, however, this also applies to Judah, as it becomes clear that only a remnant will experience salvation (v.

7) or refuge in YHWH (Isa 14:30, 32). Both oracles on the Philistines thus serve not only as a promise of salvation but also as a warning for Judah. Isa 14:28-32 in particular, with its intertextual connections to Isa 36-38 (4.4.3), emphasizes the warning against alliances and trust in other nations (14:32a) and instead calls for trust in YHWH (v.32b; cf. 14:27). Zeph 2:4-7 follows on from the call to repentance in the face of shattering judgment (vv. 1-3) and shows, as does the rest of the complex of oracles concerning the nations (vv. 8-15), that no nation can stand before YHWH.

The Philistine oracle in Jer 47 (ch. 6) fits into the context of Jer 26-51 MT: There, the three-part judgment on Judah, the nations and Babylon announced in the cup pericope unfolds (25:8-14, 15-26; cf. 26-45; 46-49; 50-51). After the announcements of judgment on Judah are unfolded (26-45), one nation after another falls in 46-49; none can stand before YHWH's wrath. With the fall of each nation, it becomes clearer that Judah is bound to the nations in a community of fate (cf. 12:14-17; 25; 27). The unstoppable disaster that befalls the nations in the neighborhood, such as the Philistines (47), and in the distance, such as Elam (49:34-39), reinforces the threatening nature and severity of the announced judgment on Judah. Contrary to earlier views, Jer 47 does not promise an indirect promise of salvation but serves as an indirect promise of judgment for Judah alongside the comprehensive world judgment.

The interpretation of Ez 25,15-17 (ch. 7) also becomes more complex in the context of the complex of oracles about the nations such as the book of prophets (7.4.2): Taken on its own, no other Philistine oracle promises clearer disaster. In the broader context, however, other perspectives also present themselves, for example, in the narrative unit of Ez 24-25 (7.4.2.5), an ominous view becomes clear when Jerusalem is judged like a foreign city (7.4.2.6). Judah thus experiences the same fate, hardship and suffering, as its neighboring nations. At the same time, the implied exiled readership is given a trauma-theological coping mechanism in the suffering of the other and YHWH's revenge on the archenemy (7.4.2.7).

Zech 9:5-7 not only promises judgment as well as a later transformation, such as inclusion in Judah, to the Philistines, but as part of the complex of the judgment of the nations also serves as the eschatological introduction to Zech 9-14 (8.4.3). It is precisely through the judgment of the nations and the transformation of the Philistines (9:7b) that the path for a new eschatological reality is described: In this, YHWH unfolds his kingship, protects the temple and heralds a turning of the times in relation to the world of nations.

Chapter 9: Synthesis: The Philistines, the foreign neighboring people from the world of nations

This chapter compares the six oracles on the Philistines and analyzes their similarities and differences. In their literary form, they show clear parallels to other texts in their respective prophetic books. Linguistically, they are characterized by striking, often similarly formulated announcements of judgement, while at the same time each oracle on the Philistines has its own unique literary concept. A central common feature of all the oracles is the remnant motif, which only rarely occurs in other oracles of the nations and is a special feature of the oracles on the Philistines compared to these. Intertextual connections

between Isa 14:31 and Jer 47:2; Isa 14:28-32 and Zeph 2:4-7; Am 1:8 and Ez 25:16 as well as Am 1:6-8, Zeph 2:4-7 and Zech 9:5-7 are analyzed, which mostly serve to reinforce the message of judgment.

All the oracles on the Philistines also have references either to the narrated story (Ez 25:15-17; Zeph 2:4-7; Zech 9:5-7) or to contemporary action (Isa 14:28-32; Jer 47; Am 1:6-8), but these are not the focus of the Book of the Twelve (Am 1:6-8; Zeph 2:4-7; Zech 9:5-7). In Isa 14:28-32 and Jer 47, on the other hand, the theological message is closely linked to contemporary politics. Ez 25:15-17 focuses particularly on the narrated story with the motif of “eternal enmity.”

The oracles on the Philistines are closely interwoven with the theological message of their respective complex of oracles and prophets. Their theological message cannot be understood in isolation. This is clearly evident with regard to the doom, salvation and remnant motifs; in this connection three categories are recorded in the texts: 1) a comprehensive judgment that destroys even the remnant of Philistia is announced in the context of a community of destiny among the nations (Am 1:6-8; Jer 47; Ez 25:15-17). 2) The oracle on the Philistines contrasts the disaster of Philistia with the salvation of the rest of Judah and presents a refuge in YHWH (Isa 14:28-32; Zeph 2:4-7). 3) From the disaster for Philistia follows a fundamental transformation of the judged Philistine remnant to salvation in the eschatological opening of the future kingdom of peace (Zech 9:5-7).

A central result is that although the Philistines are marked as foreign and hostile in all six texts, their function extends far beyond this definition. The oracles on the Philistines contain pluriform definitions of relationships, images of others and self-images. The following aspects are analyzed in detail:

- Image of YHWH as sovereign, ruler and judge of the world of nations.
- The Philistines are predominantly described as passive and hostile.
- Statements of foreignness about the Philistines contribute to the formation of Israel's identity and demarcation (e.g. origin from Caftor).
- A promise of participation in salvation and inclusion in the people of God to the transformed remnant of the Philistines is only found in Zech 9:7.
- Israel is understood as a people among the nations and even as part of the community of destiny of the nations.
- Israel's failure also manifests the fact that Israel cannot construct its self-perception solely through demarcation, as an “identity against.” The oracles on the Philistines not only convey an image of the difference of the other, but also of the encounter of one's own in the other. It is precisely this dual experience of encounter and demarcation that is needed in order to understand one's own identity.
- In several oracles on the nations, Israel encounters itself in the mirror of the other.
- Unlike the nations, however, Israel is YHWH's chosen people and can find refuge in YHWH.
- The nations are independent actors with a relationship to YHWH.

It is precisely Israel's self-perception and its perceptions of other nations that are repeatedly redefined by the triad for different prophetic contexts. Thus the Philistines are staged as strangers (Zeph 2:5; Zech 9:7a) and part of the one community of destiny of the nations (Jer 47), as seducers (Isa 14:32) and future partakers of salvation (Zech 9:7b), as arch-enemies (Ez 25:15) and projection screen of their own destiny (Ez 25:16-17) and much more.

Chapter 10: Theological yield and outlook

In the oracles on the Philistines, the perception of others and self-perception enter into an exciting dialog: A multi-layered and dynamic picture of the relationship between the actors YHWH, Israel and the Philistines emerges, which can be aptly captured by the triad YHWH - Israel - nations.

Two specific features characterize the oracles on the Philistines: firstly, they emphasize the enmity, foreignness and otherness of the Philistines (e.g. Jer 47:4; Ez 25:15-16, Zeph 2:5; Zech 9:7a) - aspects with which the images of the Philistines in the Hebrew Bible are consistently perpetuated. Secondly, the remnant motif characterizes all six oracles on the Philistines, although it only occurs very rarely in the oracles against the nations (9.4). It emphasizes the total execution of judgment: Jer 47; Ez 25:15-17 and Am 1:6-8 describe a judgment to which even the Philistine remnant falls victim. Isa 14:28-32 and Zeph 2:4-7 extend this line with a promise of salvation for a humble remnant of Judah. Zech 9:5-7 continues the idea of judgment, but the judgment is given a surprising twist: The cleansed Philistine remnant becomes part of God's people - a unique statement in the Hebrew Bible. Despite inclusion, an element of foreignness remains, as the comparison with the Jebusites emphasizes (v. 7b).

In addition, the triad unfolds in different ways in the context of the individual prophesy complexes and prophetic books:

- The Philistines act as a projection screen for Israel's feelings such as revenge, anger and wrath (Ez 25:15-17). Israel also encounters itself in the fate of the others: The fall of Jerusalem is told indirectly through the downfall of the neighboring nations and makes Israel's own painful experiences tangible (25:1-17).
- The otherness of the Philistines and their transgressions initially make YHWH's judgment of them seem like good news for Israel (Am 1:6-8), until it becomes clear: Israel will also be judged according to the same standards (Am 2:4-5, 6-16).
- In the oracles on the nations, an independent relationship between the world of nations and YHWH becomes clear: he judges the nations because of their offenses, whether these were directed against his people or not (Am 1:3, 6, 9, 11, 13; 2:1).
- It is noteworthy that the guilt of the Philistines often remains unmentioned (Isa 14:28-32; Jer 47; Zeph 2:4-7) and their arrogance is only mentioned once (Zech 9:6).
- The focus is not on the justification of the judgment of the nations, but on YHWH as the sovereign lord and judge of the entire world of nations. He is also the one who cleanses and transforms the

Philistine remnant and includes them in Judah (Zech 9:7) - without any action on their part, only YHWH's actions are reported.

- His judgment affects the entire world of nations: from nearby Egypt to distant Elam (Jer 46-49). Judah is placed in a community of fate with the nations: The disaster against them does not serve Judah for salvation but rather illustrates the inevitability of the announced judgment on Judah.
- In view of the comprehensive judgment of the nations, the nations offer protection from the approaching enemy neither as a place of refuge nor as allies, for the enemy is YHWH's instrument of judgment, to whom the world of nations will fall (Jer 46-49). Isa 14:31-32 warns of the temptation of the world of nations - only humility before YHWH saves; the remnant that seeks him is preserved.
- The judgment of the Philistines can promise salvation to the remnant of Israel, but they too will experience the reality of judgment beforehand (Zeph 2:4-7).

Overall, it becomes clear that the oracles against foreign nations present a more complex picture than often assumed, especially in their portrayals of the fate of the nations and of YHWH as an active agent. The downfall of the Philistines is not merely a tool for boundary marking or identity formation; rather, it often proves to be a double-edged sword: while their destruction may herald salvation for the remnant of Israel, it above all serves as a warning—Israel, too, will not escape divine judgment. In this way, certain forms of Israel's self-assurance are unsettled. The oracles function as instruments of orientation: they interpret geopolitical upheavals as manifestations of YHWH's agency. In light of the all-encompassing catastrophe, they underscore the necessity of Israel's repentance. Amidst crisis and transformation, the complex of oracles points to the only viable path: to trust in YHWH alone, the sovereign lord and judge over all nations, and to seek refuge in him (Isa 14:32; Zeph 2:3,7).

Methodologically, the triad—applied here for the first time to oracles against foreign nations—has proven to be a productive analytical tool. It enables a nuanced understanding of complex relational configurations. Other nations, for instance, appear as places of refuge or as instruments of judgment and thereby expand the relational structure. The multilayered dynamics of YHWH - Israel - nations, exemplified in the oracles on the Philistines, can—based on the analysis of the oracle complexes - be considered paradigmatic for other nations as well. Furthermore, the individual oracle complexes and their prophetic books emerge as the primary interpretive horizons. In contrast, intertextual links between the oracles on the Philistines themselves remain secondary.

Further research is needed on questions related to textual development and transmission, the historical relations between Israel, Judah, and Philistia, the genre classification of the oracles, and potential earlier stages of tradition. New avenues of inquiry also arise from comparative studies of individual nations in the oracles against the nations, the theological history of judgment motifs, and the overall theological message of the oracles against the nations.

Samenvatting

Hoofdstuk 1: Inleiding

De dissertatie onderzoekt de zes profetieën over de Filistijnen (Jes. 14,28–32; Jer. 47; Ezech. 25,15–17; Am. 1,6–8; Sef. 2,4–7; Zach. 9,5–7) in de profetische boeken van de Hebreeuwse Bijbel binnen het kader van een synchroon en literair-theologisch exegetisch onderzoek. Centraal staat de vraag hoe in deze volkenorakels de verhouding tussen JHWH, Israël en de Filistijnen wordt vormgegeven. De studie past daartoe voor het eerst de trias JHWH – Israël – Filistijnen als interpretatiekader toe op de volkenprofetieën en stelt de vraag: Hoe definiëren de profetieën over de Filistijnen de trias JHWH – Israël – Filistijnen?

De inleiding introduceert het thematische veld en het onderzoeksterrein van de profetieën over andere volken (inclusief een overzicht van het onderzoek tot nu toe) en reflecteert op sociologische concepten (zoals vreemdheid, perceptie van de ander en zelfperceptie). De analyse beschouwt de trias als een meerstemmige dialoog: horizontaal tussen Israël en de Filistijnen en verticaal tussen JHWH en Israël evenals JHWH en de Filistijnen. De teksten getuigen van JHWHs openbaring over zichzelf, Israël en de Filistijnen – en vormen zo Israëls zelfbeeld en Israëls beeld van de ander. Deze zijn onderling verweven: Israël begrijpt zichzelf ook door het beeld van de ander, soms zelfs in de spiegel van de ander, en in het licht van JHWHs zelfopenbaring. JHWH is hierbij constitutief voor het relationele netwerk en een handelende tegenpartij binnen het tekstuele discours.

Daarnaast worden de centrale onderzoeksvragen aangevuld met sub-vragen (1.4.1), die zowel literaire als theologische kernaspecten van de profetieën over de Filistijnen belichten. Deze sub-vragen dragen bij aan een gedifferentieerde analyse van de trias JHWH – Israël – Filistijnen en maken een precieze bepaling mogelijk van hun functie binnen de specifieke contexten. Ook worden de methodologische keuzes toegelicht (1.4.2), zoals die van een synchrone en literair-theologische analyse. Aan het einde van de inleiding wordt de opbouw van het vervolg van de studie gepresenteerd (1.5).

Hoofdstuk 2: De Filistijnen in de Hebreeuwse Bijbel

In dit hoofdstuk wordt de beeldvorming over de Filistijnen in de Hebreeuwse Bijbel uitvoerig geanalyseerd: het vertelde verhaal van Israël is grotendeels verweven met de Filistijnen, en de ontwikkeling van het koningschap wordt uitgevochten in de conflicten met hen. Gedurende bepaalde perioden zijn zij Israëls aartsvijanden – als militaire en politieke tegenstanders en als religieus-culturele contrastfiguren. In andere tijden blijven zij beladen randfiguren zonder doorslaggevende invloed.

Opvallend is enerzijds hoe sterk de perceptie van de Filistijnen door beelden van vreemdheid en afgrenzingsmechanismen wordt bepaald. Anderzijds worden de Filistijnen ook als spiegel gebruikt voor de zwakheden van Israël, bijvoorbeeld in de overeenkomstige voorstelling van koning Saul en de Filistijnen.

In het algemeen valt op: vooral de gebeurtenissen uit de hoofdperiode van de confrontaties met de Filistijnen definiëren het beeld van de ander, dat andere vermeldingen van de Filistijnen beïnvloedt. In de tijd van de rechters en de koningen fungeren zij als graadmeter voor Israëls verhouding tot JHWH: nederlagen weerspiegelen Israëls afkeer van JHWH, overwinningen en heerschappij over Filistea getuigen van vertrouwen in Hem. Deze literaire functie en de betekenis die aan de Filistijnen wordt toegekend, kunnen verklaren waarom de Filistijnen in elk van de verzamelingen van profetieën over verschillende volken voorkomen.

Hoofdstuk 3 tot 8: Tekstanalyse van de profetieën over de Filistijnen

Elk van de hoofdstukken 3 tot 8 behandelt één van de zes profetieën over de Filistijnen: Amos 1,6–8 (hoofdstuk 3), Jesaja 14,28–32 (hoofdstuk 4), Sefanja 2,4–7 (hoofdstuk 5), Jeremia 47 (hoofdstuk 6), Ezechiël 25,15–17 (hoofdstuk 7) en Zacharia 9,5–7 (hoofdstuk 8). Deze volgorde is gebaseerd op de literaire en temporele zelfpositionering van de teksten (vgl. 1.5). De tekstanalyse volgt een uniforme structuur: 1) Tekstkritiek en vertaling ('Text'), 2) Perikoopafbakening en structuur ('Abgrenzung und Struktur'), 3) Vers-voor-vers commentaar ('Kommentierung'), 4) Theologische plaatsbepaling van de profetie over de Filistijnen binnen de context van de verzameling volkenprofetieën en het desbetreffende profetische boek ('Auswertung'). In deze laatste stap worden telkens ook de trias JHWH – Israël – Filistijnen en de deelvragen binnen de context van de betreffende verzameling volkenprofetieën en het profetische boek beantwoord.

In de exegese van de afzonderlijke profetieën over de Filistijnen komen uiteenlopende theologische boodschappen naar voren, die wezenlijk worden bepaald door de literaire context van de betreffende verzameling volkenprofetieën: In Amos (hoofdstuk 3) maken de Filistijnen (Am. 1,6–8) deel uit van de volkenwereld die door JHWH vanwege hun overtredingen wordt geoordeeld (1,3 – 2,3.4–5). De volkenprofetieën wijzen vooruit naar de profetie over Israël en fungeren onder andere als bewijs van Israëls schuld (2,6–16; vgl. 3.4).

Jesaja 14,28–32 (hoofdstuk 4) en Sefanja 2,4–7 (hoofdstuk 5) kondigen groot onheil aan voor de Filistijnen. Indirect echter ook voor Juda, aangezien duidelijk wordt dat enkel een overblijfsel heil (v.7) of toevlucht bij JHWH (Jes. 14,30.32) zal ervaren. Beide profetieën fungeren dus naast heilsbelofte ook als waarschuwing voor Juda. Jesaja 14,28–32 onderstreept, mede door intertekstuele verbanden met Jesaja 36–38 (4.4.3), de waarschuwing tegen verbonden met andere volken (14,32a) en roept op tot vertrouwen in JHWH (vs. 32b; vgl. 14,27). Sefanja 2,4–7 sluit aan bij de oproep tot bekering vanwege het dreigende oordeel in 2,1–3 en toont net als de rest van de verzameling volkenprofetieën (v.8–15) dat geen enkel volk voor JHWH kan standhouden.

De profetie over de Filistijnen in Jeremia 47 (hoofdstuk 6) past binnen de context van Jeremia 26–51 MT: daar ontvouwt zich het in de bekerperikoop aangekondigde drievoudige oordeel over Juda, de volken en Babel (25,8–14.15–26; vgl. 26–45; 46–49; 50–51). Nadat het oordeel over Juda is ontvouwd (26–45), volgt in 46–49 het ene volk na het andere – niemand ontkomt aan JHWHs toorn. Juda maakt

daarmee deel uit van een lotsgemeenschap met de volken (vgl. 12,14–17; 25; 27). Het onheil, dat onafwendbaar komt over de naburige volken zoals de Filistijnen (47) en over verre volken zoals Elam (49,34–39), versterkt de dreiging van het oordeel over Juda. In tegenstelling tot oudere interpretaties bevat Jeremia 47 geen impliciete heilsbelofte, maar fungeert het als indirecte oordeelstekst voor Juda binnen het wereldgericht.

Ook de duiding van Ezechiël 25,15–17 (hoofdstuk 7) wordt complexer in de context van de verzameling volkenprofetieën en het profetische boek (7.4.2): op zichzelf genomen voorspelt geen enkele profetie over de Filistijnen zwaarder onheil. In ruimere context zijn echter andere perspectieven zichtbaar, bijvoorbeeld binnen de verhaaleenheid Ezechiël 24–25 (7.4.2.5), waar ook Jeruzalem als vreemde stad wordt geoordeeld (7.4.2.6). Juda ondergaat zo hetzelfde lot, hetzelfde leed als zijn buurlanden. Daarmee wordt de geïmpliceerde gedeporteerde lezer een theologisch verwerkingsmechanisme aangereikt: door het lijden van de ander en JHWHs wraak over de aartsvijand (7.4.2.7).

Zacharia 9,5–7 voorzegt niet alleen oordeel over en een latere transformatie van de Filistijnen, maar dient ook als openingsvisioen van het eschatologische boekdeel Zacharia 9 – 14 (8.4.3). Juist door het oordeel over de volken en de transformatie van de Filistijnen (9,7b) wordt de weg gebaad naar een nieuwe toekomstvisie: hierin openbaart JHWH zijn koningschap, beschermt Hij de tempel en markeert Hij een wending in de relatie met de volkenwereld.

Hoofdstuk 9: Synthese – De Filistijnen, het vreemde buurland uit de volkenwereld

Dit hoofdstuk vergelijkt de zes profetieën over de Filistijnen en analyseert overeenkomsten en verschillen. In hun literaire vormgeving vertonen zij duidelijke parallellen met andere teksten binnen het profetische boek waarin zij te vinden zijn. Zij worden gekenmerkt door opvallende, vaak gelijklopende oordeelsaankondigingen, maar elke profetie heeft ook een unieke literaire opbouw.

Een centraal kenmerk van alle profetieën over de Filistijnen is het restmotief, dat in andere volkenprofetieën zelden voorkomt en daarmee een bijzonderheid vormt van deze teksten. Intertekstuele verbindingen – bijvoorbeeld tussen Jesaja 14,31 en Jeremia 47,2; Jesaja 14,28–32 en Sefanja 2,4–7; Amos 1,8 en Ezechiël 25,16; of Amos 1,6–8, Sefanja 2,4–7 en Zacharia 9,5–7 – worden geanalyseerd blijken meestal te dienen ter versterking van de oordeelsboodschap.

Alle profetieën over de Filistijnen vertonen ofwel verbanden met het vertelde verleden (Ezech. 25,15–17; Sef. 2,4–7; Zach. 9,5–7), ofwel met eigentijdse gebeurtenissen (Jes. 14,28–32; Jer. 47; Am. 1,6–8). Deze verbanden staan echter zelden centraal in het boek van de twaalf kleine profeten (Am. 1,6–8; Sef. 2,4–7; Zach. 9,5–7). In Jesaja 14,28–32 en Jeremia 47 daarentegen wordt de theologische boodschap nauw verbonden met actuele politiek. Ezechiël 25,15–17 blikt met het motief van de ‘eeuwige vijandschap’ terug op het vertelde verleden.

De profetieën over de Filistijnen zijn diep verweven met de theologische boodschap van de verzameling volkenprofetieën en het profetische boek waarin zij aan te treffen zijn – hun betekenis openbaart zich niet los van die context. Dit blijkt duidelijk in verband met onheil, heil en het restmotief. Drie hoofdtypen zijn te onderscheiden: 1) Een allesverwoestend oordeel dat zelfs de rest van Filistea vernietigt, binnen een lotsgemeenschap van volken (Am. 1,6–8; Jer. 47; Ezech. 25,15–17). 2) Een contrasterend orakel waarin het onheil over Filistea staat tegenover heil voor een nederig overblijfsel van Juda en toevlucht bij JHWH (Jes. 14,28–32; Sef. 2,4–7). 3) Een eschatologische wending waarin het geoordeelde overblijfsel van Filistea wordt getransformeerd en opgenomen in het volk van God (Zach. 9,5–7).

Een belangrijk onderzoeksresultaat is dat de Filistijnen in alle zes teksten weliswaar als vreemd en vijandig worden afgeschilderd, maar dat hun functie veel verder reikt. De orakels bevatten diverse relatieconfiguraties, zelfbeelden en percepties van de anderen:

- Het beeld van JHWH als soeverein, koning en rechter over de volkenwereld staat centraal.
- De Filistijnen worden grotendeels als passief en vijandig voorgesteld.
- Uitspraken over hun vreemdheid dragen bij aan Israëls identiteitsvorming en afbakening (bijv. hun herkomst uit Kaftor).
- Alleen in Zacharia 9,7 wordt aan een getransformeerd overblijfsel van de Filistijnen deelname aan het heil en opname in Gods volk beloofd.
- Israël wordt als één volk onder de volken en als deel van een lotsgemeenschap met hen voorgesteld.
- Het falen van Israël laat zien dat het zijn zelfbeeld niet enkel door afgrenzing ('identity against') kan vormen. De profetieën over de Filistijnen tonen niet enkel verschil, maar ook ontmoeting van zichzelf in de ander – beide zijn nodig voor zelfbegrip.
- In sommige volkenprofetieën ziet Israël zichzelf weerspiegeld in de ander.
- Anders dan de volken is Israël het uitverkoren volk van JHWH en kan het bij Hem toevlucht vinden.
- De volken worden voorgesteld als zelfstandige actoren met een relatie tot JHWH.

Juist Israëls zelfbeeld en de waarneming van de ander worden via de trias telkens opnieuw bepaald in verschillende profetische contexten. Zo worden de Filistijnen geportretteerd als vreemden (Sef. 2,5; Zach. 9,7a), als deel van de lotsgemeenschap (Jer. 47), als verleiders (Jes. 14,32), als toekomstige deelnemers aan het heil (Zach. 9,7b), als aartsvijanden (Ezech. 25,15), en als projectiescherm voor Israëls eigen lot (Ezech. 25,16–17), enzovoorts.

Hoofdstuk 10: Theologische opbrengst en vooruitblik

In de profetieën over de Filistijnen treden zelfperceptie en perceptie van de ander met elkaar in een spanningsvolle dialoog: er ontstaat een gelaagd en dynamisch beeld van de relatiestructuur tussen JHWH, Israël en de Filistijnen, dat treffend kan worden beschreven met de trias JHWH – Israël – volken.

Twee bijzonderheden kenmerken de profetieën over de Filistijnen: Zij benadrukken vijandschap, vreemdheid en anders-zijn van de Filistijnen (bijv. Jer. 47,4; Ezech. 25,15–16; Sef. 2,5; Zach. 9,7a) –

aspecten die de beeldvorming omtrent de Filistijnen in de Hebreeuwse Bijbel consequent voortzetten. Het restmotief komt in alle zes profetieën terug, hoewel het in andere volkenprofetieën zelden voorkomt (vgl. 9.4). Dit onderstreept het totale karakter van het oordeel: Jeremia 47; Ezechiël 25,15–17 en Amos 1,6–8 beschrijven een oordeel dat zelfs het overblijfsel van Filistea treft. Jesaja 14,28–32 en Sefanja 2,4–7 voegen daar een heilsbelofte voor een nederig overblijfsel van Juda aan toe. Zacharia 9,5–7 bouwt het oordeelsmotief verder uit, maar met een verrassende wending: het gereinigde overblijfsel van de Filistijnen wordt deel van Gods volk – een unieke uitspraak in de Hebreeuwse Bijbel. Ondanks deze opname van de Filistijnen in Gods volk blijft een element van vreemdheid bestaan, zoals de vergelijking met de Jebusieten benadrukt (v.7b).

Bovendien manifesteert zich de trias in elke verzameling volkenprofetieën en ieder profetisch boek op eigen wijze:

- De Filistijnen functioneren als projectievlak voor Israëls gevoelens van wraak, woede en toorn (Ezech. 25,15–17). In het lot van de ander herkent Israël zichzelf: de val van Jeruzalem wordt indirect verteld via de ondergang van de buurlanden – en maakt zo het eigen leed invoelbaar (25,1–17).
- De andersheid van de Filistijnen en hun wandaden doen JHWHs oordeel aanvankelijk als goed nieuws voor Israël klinken (Am. 1,6–8), totdat duidelijk wordt, dat ook Israël naar dezelfde maatstaven geoordeeld wordt (Am. 2,4–5.6–16).
- In de profetieën blijkt het bestaan van een zelfstandige relatie van de volkenwereld met JHWH: Hij oordeelt de volken om hun daden – ongeacht of ze zich tegen zijn volk richtten of niet (Am. 1,3.6.9.11.13; 2,1).
- Opvallend is dat de schuld van de Filistijnen vaak niet expliciet wordt genoemd (Jes. 14,28–32; Jer. 47; Sef. 2,4–7), en hun hoogmoed slechts eenmaal (Zach. 9,6).
- Niet de motivering van het oordeel staat centraal, maar JHWH als soeverein en rechter van de hele volkenwereld. Hij is het ook die het overblijfsel van de Filistijnen reinigt, transformeert en in Juda opneemt (Zach. 9,7) – zonder toedoen van hun kant; alleen JHWHs handelen wordt beschreven.
- Zijn oordeel treft de hele volkenwereld: van het nabije Egypte tot het verre Elam (Jer. 46–49). Juda wordt hierin opgenomen als deel van een gemeenschappelijk lot: het onheil over de volken dient Juda niet tot heil, maar benadrukt de onafwendbaarheid van het aangekondigde oordeel over Juda.
- Tegen de achtergrond van dit wereldwijde oordeel bieden de volken geen bescherming: niet als vluchtplaats en evenmin als bondgenoot. Want de vijand is het instrument van JHWHs oordeels, waar de volkenwereld niet tegenop kan (Jer. 46–49). Jesaja 14,31–32 waarschuwt voor de verlokking van de volkenwereld – alleen nederigheid voor JHWH redt; het zoekende overblijfsel wordt gespaard.
- Het oordeel over de Filistijnen kan voor het overblijfsel van Israël heil betekenen, maar ook dat zal eerst het oordeel aan den lijve ondervinden (Sef. 2,4–7).

In de dynamische percepties van het lot van de volkenwereld en Israël, en in de voorstellingen van JHWH als handelende partij, ontstaat een ander beeld van de volkenprofetieën dan vaak wordt geschetst: het onheil over de Filistijnen is meer dan alleen een middel tot afgrenzing en identiteitsvorming. Het is vaak een tweesnijdend zwaard: hun ondergang kan het overblijfsel van Israël redding bieden, maar houdt vooral steeds een waarschuwing in: ook Israël zal het oordeel niet ontlopen. Daarmee wordt Israëls zelfverzekerdheid aan het wankelen gebracht.

De volkenprofetieën vervullen een oriënterende functie voor Israël: zij verklaren de geopolitieke omwentelingen als JHWHs handelen. Tegenover het allesomvattende onheil benadrukken zij de noodzaak van Israëls bekering. De verzamelingen van profetieën over andere volken wijzen Israël in tijden van crisis de enige weg naar toekomst: uitsluitend vertrouwen op JHWH, de heerser en rechter over de volkenwereld – en bij Hem toevlucht zoeken (Jes. 14,32; Sef. 2,3.7).

Methodisch heeft de voor het eerst op profetieën over andere volken toegepaste trias zich bewezen als een vruchtbaar analyse-instrument. Ze maakt het mogelijk complexe relatiepatronen genuanceerd te begrijpen. Andere volken voegen zich bijvoorbeeld als toevluchtsoord of als oordeelsinstrument binnen dit netwerk. De voor de profetieën over de Filistijnen vastgestelde gelaagdheid van relatieconfiguraties kan, op grond van de analyse van de verzamelingen van volkenprofetieën, als paradigma gelden voor andere volken.

Daarbij blijkt dat de respectievelijke verzamelingen van volkenprofetieën en de profetische boeken waarin zij zich bevinden de centrale interpretatiekaders vormen. Intertekstuele verbanden tussen verschillende profetieën over de Filistijnen zijn daaraan ondergeschikt.

Voor toekomstig onderzoek blijven vragen open, met name rond tekstontstaan en -overlevering, de historische relaties tussen Israël, Juda en Filistea, de genrehistorische inbedding van de volkenprofetieën, en eventuele voorstadia. Impulsen worden onder meer gegeven voor vervolgonderzoek naar: vergelijking van afzonderlijke volken binnen de volkenprofetieën, de theologiehistorische ontwikkeling van het oordeelsmotief en de theologische boodschap van de volkenprofetieën in hun geheel.

Angaben zum Autor

Christian Hilbrands hat in Gießen (Deutschland) und Boston/South Hamilton (USA) evangelische Theologie studiert. Er ist Referent des Rektors der CVJM-Hochschule in Kassel (Deutschland), wo er zu Transformationsprozessen, Fremd- und Selbstwahrnehmung sowie Erprobungsräumen forscht.